

ΛΙΑΛΟΒΟ ΝΕΥΡΟΚΟΠΙΟΥ

Μία περίπτωση έλληνόφωνου μουσουλμανικοῦ χωριοῦ
στό Σαντζάκι τῶν Σερρών καί ἡ σκέψη ἴδρυσης
ἐλληνικοῦ σχολείου σ' αὐτό

Ἀπό τήν ἱστορία τῶν ἐξισλαμισμῶν, κυρίως τῶν ἐθελουσίων γιά διαφόρους λόγους, τόσο στή Βαλκανική ὅσο καί στή Μικρά Ἀσία, εἶναι γνωστό ὅτι πάρα πολλοί, παρά τήν ἀλλαγὴ τοῦ θρησκευμάτος τους, διατήρησαν τή γλώσσα τους, ἤθη καί ἔθιμά τους, τόν οικογενειακό βίον τους. Ἐνῶ δηλαδή ὁ ἐξισλαμισμός γινόταν στιγμιαῖα, μέ δημόσια δήλωση, ἡ διαδικασία ἐκτουρκισμοῦ τῶν νεοφώτιστων ἀπαιτοῦσε χρόνο. Μάλιστα, ὅσο συμπαγεῖς ἦταν οἱ ἐξισλαμισμένοι μιᾶς περιοχῆς, τόσο περισσότερο χρόνο διατηροῦσαν τή γλώσσα καί τά ἤθη τῶν προγόνων τους. Ἡ ἀπομόνωση ἐπίσης πληθυσμῶν ὀδηγοῦσε στό ἴδιο ἀποτέλεσμα. Ἔτσι, βρέθηκαν πολλοί ἐξισλαμισμένοι, πρώην χριστιανοί ἀλβανόφωνοι, σλαβόφωνοι ἀλλά καί ἐλληνόφωνοι μέ χαρακτηριστικό παράδειγμα τήν περίπτωση τῶν Βαλαάδων στή νοτιοδυτική Μακεδονία καί κυρίως στούς καζάδες Ἀνασελίτης, Γρεβενῶν καί Ἐλασσόνας, γεωργῶν καί κτηνοτρόφων στό ἐπάγγελμα. Αὐτοί, ἐνῶ ἐξισλαμίσθηκαν στά μέσα περίπου τοῦ 17ου αἰώνα, ὡς τήν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν τό 1924 καί τήν ἀναχώρησή τους ἀπό τήν πατρίδα, διατήρησαν ἀνόθευτη τήν ἐλληνική τους γλώσσα χρησιμοποιώντας μόνο λίγες τουρκικές φράσεις¹. Ἀνάλογα παραδείγματα ἔχουμε ἐπίσης ἀπό τοὺς Τουρκοκορητες καί ἄλλους στόν Πόντο καί στήν Ἡπειρο. Ὅλα αὐτά, σέ ἀντίθεση μέ ἄλλες περιπτώσεις πληθυσμῶν, ὅπως τῆς Καππαδοκίας, τοῦ Πόντου, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί γιά τήν περιοχή πού μᾶς ἐνδιαφέρει τῆς Ζηλιάχοβας (Ζίχνης) Σερρών, πού ἐνῶ διατήρησαν τή χριστιανική τους πίστη, ἔχασαν τή γλώσσα τους καί κατέστησαν τουρκόφωνοι².

Στήν Ἀνατολική, ὅμως, Μακεδονία γνωστές περιπτώσεις ὁμαδικοῦ ἐξισλαμισμοῦ πληθυσμῶν δέν συναντοῦμε πουθενά παρά μόνο ὀρεια στήν

1. Γ.Π.Σ.Π., «Οἱ Βαλαάδες», *Μακεδονικό Ἡμερολόγιο* 1911, σ. 114.

2. V. Berard, *Τουρκία καί Ἑλληνισμός, Ὀδοιπορικό στή Μακεδονία*, Ἀθήνα 1987, σ. 288.

περιοχή του Νευροκοπίου³. Μοναδικές περιπτώσεις έλληνοφώνων μουσουλμάνων στην περιοχή βρίσκουμε ως τό 1924 στο χωριό Σιλιάν⁴ κοντά στην Καβάλα, και στο χωριό Λιάλοβο (Λάλοβο) ή Λέλοβο νοτιοδυτικά του Νευροκοπίου, στο όποιο κατοικοῦσαν επίσης έλληνόφωνοι μουσουλμάνοι και μετά την προσάρτηση τῆς περιοχῆς ἐκείνης στο βουλγαρικό κράτος τό 1913⁵. Ἡ τελευταία περίπτωση ἔχει ιδιαίτερη σημασία γιά τήν περιοχή τῶν Σερρών. Οἱ κάτοικοι τοῦ Λιαλόβου μιλοῦσαν μόνο ἑλληνικά και διατηροῦσαν ἑλληνικά ἦθη και ἔθιμα⁶. Δυστυχῶς γύρω στά 1960 ὁ πληθυσμός τοῦ Λιαλόβου μετατοπίστηκε ἀπό τίς βουλγαρικές ἀρχές σέ ἄλλη περιοχή⁷.

Τό Λιάλοβο βρισκόταν πάνω στην ἡμιονική ὁδὸ πού ὀδηγοῦσε ἀπό τίς Σέρρες στο Νευροκόπι σέ ἀπόσταση περίπου 15 ὥρων ἀπό τίς Σέρρες και δύο ἀπό τό Νευροκόπι, ὅπως ἐπίσης και πάνω στην ὀρεινή διαδρομή πού ὀδηγοῦσε ἀπό τό Πετρίτσι στο Νευροκόπι, μετά τό χωριό Παρίλ και πρίν ἀπό τήν Κοπρίδλιανη στά νότια τοῦ Νευροκοπίου⁸. Τό χωριό ἦταν κτισμένο στην κορυφή τοῦ βουνοῦ Ἄλι Ποτούς και σέ ἀπόσταση τετάρτου τῆς ὥρας ἀριστερά τοῦ δρόμου⁹. Σύμφωνα μέ τίς ὁδοιπορικές σημειώσεις τοῦ Σχοινᾶ, τό χωριό κατοικοῦνταν ἀπό 25 μουσουλμανικές ἑλληνοφώνες οἰκογένειες. Σέ ἔγγραφο ὅμως τοῦ Μακεδονικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Σερρών¹⁰ πρὸς τό Σύλλογο πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, τό Λιάλοβο ἀναφέρεται μέ 500 περίπου κατοίκους, ἐνῶ σέ ἔγγραφο τῆς ἴδιας ἐποχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ Προξενείου Σερρών¹¹ πρὸς τόν ἴδιο σύλλογο, τό χωριό ἐμφανίζεται μέ 100 περίπου οἰκογένειες. Ὁ Ἀθανάσιος Χαλκιόπουλος παρυσιαίνει τό χωριό ἀκόμη πιό πολυπληθές, κατοικούμενο ἀπό 1000 περίπου

3. Σημερινό Γκότσε Ντέλτσεφ τῆς Βουλγαρίας.

4. Σιλιάν ἢ Σελιάν (σημερινό Μεσόρεμα κοντά στίς Κρηνίδες), 1035 κάτοικοι κατά τό 1910. (Ἀθανάσιος Χαλκιόπουλος, Ἡ Μακεδονία, Ἀθήνα 1910), σ. 70.

Ἡ Ἀπόστολος Βακαλόπουλος (Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354 - 1833, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 329) παραπέμπει τήν πληροφορία γιά τό χωριό Σιλιάν στόν Koledarov, «Ἡ ἐθνολογική σύνθεση τῆς περιοχῆς Δράμας», Izvestija 10 (1926) 159, μέ ἐπιφύλαξη ὅμως, λόγω τῶν διάχυτων στό ἔργο σωβινιστικῶν ἀπόψεων.

5. Νίκος Σβορώνος, «Ἡ Μακεδονία κατά τήν Τουρκοκρατία», Μακεδονία 4000 χρόνια Ἑλληνικῆς Ἱστορίας και Πολιτισμοῦ, Ἀθήνα 1982, σ. 355.

6. Δημήτριος Φιλιππίδης, Ἡ Μακεδονία, Ἀθήνα 1906, σ. 33.

7. Ἀπόστολος Βακαλόπουλος, ὁ.π.

8. Ἐπιτελική Ὑπηρεσία Στρατοῦ, Δίκτυον ὁδῶν συγκοινωνιῶν ἀγοσῶν ἀπό τοῦ Ἀξιοῦ και τοῦ Στριμῶνος πρὸς τήν Θράκη, Ἀθήνα 1915, σ. 7.

9. Νικ. Θ. Σχοινᾶς, Ὀδοιπορικαί σημειώσεις, τεῦχος Β', Ἀθήνα 1886, σ. 438.

10. Α.Υ.Ε., Προξ. Σερρών, Μακεδ. Φιλεκπ. Σύλ. Σερρών, 4376/3134/9.10.1880.

11. Α.Υ.Ε., Προξ. Σερρών, 217/10.10.1880.

κατοίκους ὄλους μουσουλμάνους καί ἑλληνόφωνους πού διατηροῦσαν ἐπίσης ἑλληνικά ἦθη καί ἔθιμα¹².

Στό «Νεολόγο» Κωνσταντινουπόλεως στίς 21 Αὐγούστου τοῦ 1885 γίνεται μικρή ἀναφορά στό Λιάλοβο (ἀναφέρεται ὡς Λιάλοβα) μέ τήν παρατήρηση: ἐν τῷ τουρκικῷ τούτῳ χωρίῳ ἀνεκαθεν οἱ κάτοικοι ὀθωμανοί μητρικήν γλῶσσαν ἔχουσι τήν ἑλληνικήν¹³. Ἀπό τό Λιάλοβο καταγόταν ὁ κατά τό 1885 μουδέρης Ντεμιρτζή-Κολοῦ τοῦ καζᾶ Νευροκοπίου Ἀχμέτ.

Ὁ Γεώργιος Χατζηκυριάκος περιοδεύοντας στή Μακεδονία κατά τό 1905-1906 περιγράφει τό Λιάλοβο ὡς κτισμένο ἀριστερά τοῦ δρόμου πού ὀδηγεῖ ἀπό τό Ζίρνοβο (Κάτω Νευροκόπι) στό Νευροκόπι, πάνω σέ βουνό παραφυάδα τοῦ Ὀρδήλου (Περίν)¹⁴. Ἀναφέρεται μάλιστα καί στήν ἑλληνοφωνία τῶν μουσουλμάνων κατοίκων του διασώζοντας ἕνα περιστατικό: στό δρόμο γιά τό Νευροκόπι συνάντησε ἕναν χωρικό τοῦ Λιαλόβου, τόν ὁποῖο χαιρέτησε καί ρώτησε στά ἑλληνικά γιά τό πού πηγαίνει, κι ἐκεῖνος τοῦ ἀπάντησε ἀνετα χρησιμοποιώντας τήν ἑλληνική διάλεκτο τοῦ τόπου «πάω στό κάστρο (ἐνν. Νευροκόπι) ν' ἀγοράσω ἀλάτι».

Ὁ Β. Νικολαΐδης¹⁵ τοποθετεῖ τό Λιάλοβο στό ἴδιο μονοπάτι πού ὀδηγεῖ ἀκολουθώντας τήν πορεία τοῦ ρυακιοῦ τοῦ Νευροκοπίου Μπουνάρ ἀπό τό Νευροκόπι στή Δράμα μέσω Κοπρίδλιανης, Βέσνε, Βουλκόβου καί Ζιρνόβου. Τό μονοπάτι ἀναφέρεται ὅτι διασχίζει τό Λιάλοβο σέ ἀπόσταση δύο ὥρῶν καί ἑνός τετάρτου τῆς ὥρας ἀπό τό Νευροκόπι καί ὅτι ἔχει ὀγδόντα σπίτια ἑλληνικά καί τούρκικα. Ἡ τελευταία αὐτή πληροφορία, ὡστόσο, ὀφείλεται μᾶλλον σέ παρανόηση ἐξαιτίας τῆς ἑλληνοφωνίας τῶν κατοίκων τοῦ Λιαλόβου, μιά καί στό χωριό, σύμφωνα μέ ὅλες τίς πληροφορίες, κατοικοῦσαν ἀποκλειστικά μουσουλμάνοι οἱ ὁποῖοι δέν γνώριζαν οὔτε μιά λέξη τουρκικά¹⁶.

Ἡ περίπτωση τοῦ χωριοῦ Λιαλόβου ἀπασχόλησε τόν Μακεδονικό Φιλελευθέρων Σύλλογο Σερρών, ὁ ὁποῖος μέ ἐγγραφοῦ του ἐνημέρωσε τόν Σύλλογο πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀπό τήν ἀναφορά αὐτή μποροῦμε νά ἀντλήσουμε ἀρκετές πληροφορίες γιά τό χωριό. Σύμφωνα

12. Ἀθ. Χαλκιάπουλος, ὄ.π., σ. 63.

13. *Νεολόγος*, Τετάρτη 21.8.1885/4883, σ. 3.

14. Γεώργιος Χατζηκυριάκος, *Σκέψεις καί ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας ἀνά τήν Μακεδονίαν 1905-1906*, Θεσσαλονίκη²1962, σ. 137.

15. Β. Νικολαΐδης, *Les Turcs et la Turquie contemporaine*, Paris 1859, σσ. 146-147.

16. Κωνσταντῖνος Τσῶπρος, Ἀναμνήσεις (Μελένοικο - Θεσσαλονίκη), ΙΜΧΑ - Θεσσαλονίκη 1992, σ. 31.

λοιπόν με την αναφορά αυτή οι κάτοικοι του Λιαλόβου, ήδη εξισλαμισθέντες, εγκαταστάθηκαν στην όρεινη εκείνη περιοχή του Νευροκοπίου κατά τον 18ο αιώνα προερχόμενοι κατά μία άποψη από τη Χαλκιδική¹⁷ και κατά άλλη από τη Δυτική Μακεδονία. Σημαντική είναι επίσης η είδηση ότι εγκατέλειψαν την πατρική τους γη, για να εγκατασταθούν στην περιοχή του Νευροκοπίου όχι με βίαιο τρόπο. Η ελληνικότητα της καταγωγής των κατοίκων δεν αμφισβητείται, διευκρινίζεται όμως ότι οι χωρικοί του Λιαλόβου βρίσκονταν σε ήμιάγρια κατάσταση και ότι οι μουςουλμάνοι των γειτονικών χωριών, εξαιτίας ίσως της αλλογλωσσίας των κατοίκων του Λιαλόβου, δεν συνδέονταν με αυτούς, ούτε έρχονταν επίσης σε συγγενικούς δεσμούς, πολύ δέ περισσότερο οι χριστιανοί κάτοικοι της περιοχής.

Όστόσο, στα «Τοπογραφικά περί της έπαρχίας Νευροκόπου»¹⁸ του αρχidiaκόνου και ιεροκήρυκα της μητροπόλεως Νευροκοπίου Κώνστα Χ΄ Δημητρίου τό 1901, αναφέρεται ότι τό Λιάλοβο ήταν ένα από τά 70 χωριά της έπαρχίας Νευροκοπίου πού τό 1663 «άπεσπάσθησαν της εκκλησίας» και εξισλαμίσθησαν. Τό γεγονός αυτό μάλιστα ήταν η αίτια της κατάγησης της μητρόπολης Νευροκοπίου και της συγχώνευσής της στή μητρόπολη Φιλίππων, Δράμας και Ζιχνών. Απόδειξη του γεγονότος αυτού ήταν τά ερείπια εκκλησιών πού σώζονταν σέ πολλά από αυτά τά χωριά, καθώς επίσης και τό ότι οι κάτοικοί τους, άνδρες και γυναίκες, δέν μιλούσαν μέ ευχέρεια τήν όθωμανική γλώσσα¹⁹. Στα εξισλαμισμένα αυτά χωριά διατηρήθηκαν πολλά από τά παλιά τους θρησκευτικά έθιμα, όπως τό θυμίαμα στα νεκροταφεία και σέ όρισμένες γιορτές, ενώ για τό Λιάλοβο αναφέρεται ότι διατήρησε καθαρή τήν ελληνική του γλώσσα.

Η έλλειψη, όμως, σχέσεων τόσο μέ τούς μουςουλμανικούς όσο και μέ τούς χριστιανικούς γειτονικούς πληθυσμούς καθιστούν πιθανότερη τήν άποψη πού εξέφρασε ό Σύλλογος τών Σερρών, της όμαδικής δηλαδή μετανάστευσης τών κατοίκων από κάποιο άλλο σημείο της Μακεδονίας ή άκόμα της Έλληνικής Χερσονήσου στην περιοχή του Νευροκοπίου. Αυτό εξάλλου ένισχύεται και από τήν έλληνοφωνία του χωριού έναντι του ισχυρού σλαβόφωνου και τουρκόφωνου περιγύρου.

17. Για τήν άποψη αυτή ό Άπόστολος Βακαλόπουλος παραπέμπει στον Kanzob, ό όποιος ύποστήριξε τήν προέλευση τών κατοίκων του Λιαλόβου από τή Χαλκιδική, άπ' όπου μετανάστευσαν κατά τίς άρχές του 19ου αιώνα.

18. Βασίλειος Λαούρδας (έπιμέλεια), *Η μητρόπολη Νευροκοπίου 1900-1907*, Έκθέσεις τών μητροπολιτών Νικοδήμου και Θεοδωρήτου, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 55.

19. *Νεολόγος*, Τρίτη 16 Σεπτεμβρίου 1886/5183, σ. 3.

Ὁ Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων πρῶτος μέ ἐπιστολή του²⁰ ζητᾶ πληροφορίες γιὰ τό συγκεκριμένο χωριό ἀπό τόν Σύλλογο τῶν Σερρῶν καί τό Ἑλληνικό Προξενεῖο. Ἡ «ἀνακάλυψη» τοῦ Λιάλόβου ἀπό αὐτόν ὀφείλεται σέ σύσταση πού ἔκανε Ἕλληνας φιλέλληνας²¹, τοῦ ὁποῦ τοῦ ὄνομα δέν ἀναφέρεται, καί ὁ ὁποῖος πρότεινε τήν ἴδρυση ἑλληνικοῦ σχολείου στό Λιάλοβο, γιά νά μπορέσει ἔτσι ὁ ἑλληνισμός νά ἔλθει σέ ἐπικοινωνία μέ τούς ἀλλόθρησκους ὁμογενεῖς τοῦ χωριοῦ.

Ἡ ἀπάντηση τόσο τοῦ Μακεδονικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Σερρῶν²² ὅσο καί τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενεῖου Σερρῶν στήν ἰδέα τῆς ἴδρυσης ἑλληνικοῦ σχολείου στό Λιάλοβο ἦταν ἡ ἴδια: θεωροῦσαν ὅτι μιά τέτοια ἀπόπειρα ἦταν ὄχι μόνον ἀδύνατη ἀλλά καί ἐπικίνδυνη. Στήν ἀπάντηση τοῦ συλλόγου τῶν Σερρῶν ἀναφέρεται χαρακτηριστικά ὅτι ἡ κίνηση ἴδρυσης ἑλληνικοῦ σχολείου σέ ἑλληνόφωνη μουσουλμανική περιοχή, ἐφόσον δέν ἐφαρμόστηκε ποτέ σέ περιοχές ὅπου οἱ ἑλληνόφωνοι μουσουλμάνοι ἀποτελοῦν συμπαγεῖς καί πολυπληθεῖς πληθυσμούς, εἶναι ἀδύνατη στήν ἐφαρμογή της καί στήν περίπτωση τοῦ Λιάλόβου, πού εἶναι τό μοναδικό φαινόμενο στήν περιοχή. Ἐπίσης τονίζεται ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ, τούς ὁποῖους ὁ σύλλογος χαρακτηρίζει «ἡμιάγριους» καί «φανατικό συρφετό», θά ἀπέκρουαν μέ πείσμα κάθε ἰδέα ἴδρυσης ἑλληνικοῦ σχολείου στό χωριό τους. Ἡ ἐπιχειρηματολογία ὅμως τοῦ Συλλόγου προχωρεῖ καί πιο πέρα. Στήν ὑποθετική σκέψη ὅτι τελικά θά γινόταν ἐφικτή ἡ ἴδρυση ἑλληνικοῦ σχολείου σέ μουσουλμανικό χωριό καί ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ θά δέχονταν κάτι τέτοιο, πιστεύεται ὅτι θά ἀντιδρῶσε πρώτη ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση σέ μιά τέτοια ἀνάμειξη. Ὑπῆρχε ὁ κίνδυνος ἡ ὀθωμανική κυβέρνηση, παρερμηνεύοντας τήν ὅλη ἐνέργεια, νά παρεμποδίσει τήν ἴδρυση τοῦ σχολείου, ἀλλά καί ἀκόμη χειρότερα νά προχωρήσει στή διάλυση ὄχι μόνο τοῦ συλλόγου πού θ' ἀποτολμοῦσε κάτι τέτοιο ἀλλά καί ὅλων τῶν ἑλληνικῶν συλλόγων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, τούς ὁποῖους κατ' ἀνάγκη μόνο ἀνεχόταν ἡ κυβέρνηση.

Στήν ἀπάντηση τοῦ Ἑλλήνα προξένου Σερρῶν Ἰωάννη Παπακωστόπουλου²³ ἡ σκέψη ἴδρυσης ἑλληνικοῦ σχολείου στό Λιάλοβο χαρακτηρίζεται

20. Α.Υ.Ε., Προξ. Σερρῶν, Ἐπιστολή ἀντιπροέδρου τοῦ Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων Γ. Ἀ. Βασιλείου, 1967/1.10.1880.

21. Ἀπό λάθος ἀνέφερε τό χωριό μέ τό ὄνομα Λάδοβο ἀντί τοῦ σωστοῦ Λιάλοβο.

22. Α.Υ.Ε., Προξ. Σερρῶν, βλέπε ὑποσημείωση 9. Ἀπαντᾶ ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ συλλόγου Ν. Ἰωαννίδης καί ὁ γραμματέας.

23. Α.Υ.Ε., Προξ. Σερρῶν, βλέπε ὑποσημείωση 10.

εὐσεβῆς πόθος, πού ὅμως οὔτε μπορεῖ ἀλλά καί οὔτε πρέπει νά πραγματοποιηθεῖ. Ὁ Πρόξενος δικαιολογεῖ τήν ἀποψή του ἀπό τό μῖσος πού ἔτρεφαν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ τόσο πρὸς τούς Βουλγάρους ὅσο καί πρὸς τούς Ἑλληνες περιοίκους. Τό μῖσος αὐτό ὀφειλόταν ὄχι σέ ἐθνικιστικό, ἀλλά σέ θρησκευτικό φανατισμό, πού διακρίνει ἐξάλλου τούς ἐξωμότες καί πού φάνηκε ξεκάθαρα στή Βοσνία, τήν Κρήτη καί τήν Ἀλβανία, ὅπου οἱ ἐξισλαμισθέντες κάτοικοι τῶν περιοχῶν αὐτῶν ἀποδείχτηκαν ἀγριότεροι πρὸς τούς πρώην ὁμοεθνεῖς τους, ἀπό τούς γνήσιους μουσουλμάνους. Ἀκόμη, κανεῖς ιδιώτης ἢ σωματεῖο δέν θά ἀποτολμοῦσε κάτι τέτοιο, ὅταν μάλιστα ἐπρόκειτο γιά χωριό τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι πρέσβευαν τήν ἐπίσημη θρησκεία τοῦ κράτους. Ὁ κίνδυνος καί ἡ βλάβη πού θά προξενούνταν ἀπό μιά τέτοια παράτολμη κίνηση, ἴδρυσης ἐλληνικοῦ σχολείου στό Λιάλοβο, θά ἦταν μεγαλύτερη ἀπό τό ὅποιο ὄφελος.

Κατά τήν ἐκτίμηση τοῦ ἐλληνικοῦ προξενείου, μιά ἐλληνική παρέμβαση στό Λιάλοβο θά μπορούσε νά ἐπιφέρει προσκόμματα σέ κάθε ἐνέργεια τοῦ ἐλληνισμοῦ ὑπέρ τῶν ὁμόγλωσσων ἢ ἑτερόγλωσσων ὁμοθρήσκων τους στήν Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία. Κυρίως ὅμως ἐγκυμονοῦσε κίνδυνο διάλυσης τῶν διαφόρων ἐλληνικῶν ἐκπαιδευτικῶν συλλόγων. Ἡ ὅποια ἐνέργεια ἀνάμειξης σέ μουσουλμανικό χωριό θά μπορούσε νά ἐκληφθεῖ ἀπό τήν ὀθωμανικὴ κυβέρνηση ὡς πολιτικὴ ἢ προσηλυτιστικὴ καί θά κατακρινόταν ἀπό ὅλους, κυρίως γιά τὰ δυσάρεστα ἐπακόλουθα πού θά εἶχε. Ἔτσι, παρά τή θετικὴ διάθεση γιά δραστηριοποίηση τῶν ἐλληνικῶν συλλόγων καί στίς περιπτώσεις τῶν ὁμόγλωσσων ἄλλοθρήσκων, αὐτὴ δέν μπόρεσε νά βρεῖ ἐφαρμογή. Ἄν τελικὰ πραγματοποιόταν, θά ἀποκόμιζε πολλὰ ὀφέλη γιά τόν Ἑλληνισμό, ιδιαίτερα γιά τήν κρίσιμη περισχὴ τοῦ Νευροκοπίου²⁴.

24. Περισσότερα γιά τήν ἐπαρχία Νευροκοπίου καί τούς ἀγῶνες τοῦ Ἑλληνισμοῦ σ' αὐτὴ βλέπε: Ἀθανάσιος Καραθανάσης, *Ὁ Ἑλληνισμὸς καί ἡ Μητρόπολη Νευροκοπίου κατὰ τόν Μακεδονικὸ Ἀγῶνα*, ΙΜΧΑ - Θεσσαλονίκη 1991.